

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.05

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2023.30>**М. М. Бойко**

аспірантка

Академії адвокатури України

orcid.org/0000-0003-2505-8922

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ УМОВИ СТВОРЕННЯ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЇХ МОДЕЛЕЙ

У статті розглянуто організаційно-правові аспекти утворення та діяльності органів адвокатського самоврядування, що передбачає аналіз механізмів їх функціонування та способів захисту адвокатської професійної автономії від зовнішніх впливів та тисків, а також з'ясування їхньої ролі у гарантуванні незалежності адвокатів. Аналіз передумов утворення органів адвокатського самоврядування розглянуто у працях зарубіжних та вітчизняних учених.

Встановлено, що практику саморегулювання адвокатської діяльності поділяють на два етапи: регулювання доступу до професії та створення й функціонування саморегулюючих органів. Для цього вибудовується система органів адвокатського самоврядування, що формують концептуальну основу моделі саморегулювання, розробляють інтегрований набір рішень в системі адвокатури, які мають сприяти розвитку цієї професії, підтримувати гарантії незалежності та бути ефективними.

Ключовою інституційною особливістю адвокатури є автономія від державного контролю. Адвокатура повинна бути вільною у виборі своєї діяльності, членських внесків і процедур ухвалення рішень. Першочерговою умовою створення єдиної адвокатури було об'єднання всіх адвокатів в межах однієї дисциплінарної системи.

Модель єдиної організації адвокатського самоврядування характеризується наявністю однієї організації, що регулює доступ до адвокатської професії та професійну діяльність всіх адвокатів в державі. Модель декількох професійних адвокатських об'єднань передбачає існування двох чи більше повністю відокремлених від держави професійних об'єднань адвокатів, що обумовлено їх функціями, структурою та територією розташування.

Систему органів адвокатського самоврядування в зарубіжних країнах можна класифікувати за основними моделями, кожна з яких має свої порівняльно-правові особливості: класична модель – ґрунтується на принципах корпоративного управління, де адвокатська асоціація має суттєві повноваження; регіональна модель, що формується за територіальним принципом; модель автономії – адвокати досягають автономії через об'єднання (асоціації), що дозволяє їм самостійно організовуватися та вирішувати професійні питання; модель співпраці з судовою владою – партнерство з судовою системою передбачає спільне ухвалення рішень; модель єдиної адвокатської асоціації – інтеграція всіх адвокатів у єдину дисциплінарну систему, що передбачає обов'язкове членство для здійснення адвокатської діяльності. Ці моделі відображають різноманіття підходів до самоврядування в системі адвокатури різних країн світу, кожна з яких віддзеркалює унікальні правові традиції та суспільні потреби. Базовою основою для формування цих моделей є законодавство.

Ключові слова: адвокатура, саморегулювання, моделі адвокатського самоврядування, органи адвокатського самоврядування, адвокатська автономія, незалежність.

Boyko M. M. ORGANIZATIONAL AND LEGAL CONDITIONS FOR THE CREATION OF ADVOCACY SELF-GOVERNMENT BODIES, COMPARATIVE AND LEGAL CHARACTERISTICS OF THEIR MODELS

The article examines the organizational and legal aspects of the formation and activity of self-governing bodies of lawyers. This involves analyzing the mechanisms of their functioning and ways of protecting the professional autonomy of lawyers from external influences and pressures, as well as clarifying their role in guaranteeing the independence of lawyers. The analysis of the prerequisites for the formation of self-governing bodies of lawyers is considered in the works of foreign and domestic scientists.

It was established that the practice of self-regulation of advocacy is divided into two stages: regulation of access to the profession and creation and functioning of self-regulatory bodies. For this, a system of self-governing bodies of lawyers is being built, which form the conceptual basis of the self-regulation model, develop an integrated set of solutions in the legal system, which should contribute to the development of this profession, maintain guarantees of independence and be effective.

A key institutional feature of the legal profession is its autonomy from state control. The bar must be free to choose its activities, membership fees and decision-making procedures. The primary condition for the creation of a unified bar was the unification of all lawyers within one disciplinary system.

The model of a single organization of attorney self-government is characterized by the presence of one organization that regulates access to the attorney profession and the professional activity of all attorneys in the state. The model of several professional associations of lawyers assumes the existence of two or more professional associations of lawyers completely separated from the state, which is due to their functions, structure and territory of location.

The system of self-governing bodies of the bar in foreign countries can be classified according to the main models, each of which has its own comparative legal features: the classic model is based on the principles of corporate governance,

where the bar association has significant powers; the regional model, which is formed according to the territorial principle; model of autonomy – lawyers achieve autonomy through associations (associations), which allows them to organize themselves and solve professional issues; the model of cooperation with the judiciary – partnership with the judicial system involves joint decision-making; the model of a single bar association – the integration of all lawyers into a single disciplinary system, which provides for mandatory membership to practice as a lawyer. These models reflect the diversity of approaches to self-governance in the legal system of different countries of the world, each of which reflects unique legal traditions and societal needs. The basic basis for the formation of these models is legislation.

Key words: advocacy, self-regulation, models of advocate self-governance, advocate self-governance bodies, advocate autonomy, independence.

Постановка проблеми. Провідна роль адвокатури в сучасному суспільстві загалом та в системі захисту прав і свобод людини зокрема, зумовлює актуальність вивчення організаційно-правових аспектів функціонування органів адвокатського самоврядування. Адже глобалізація, соціокультурні трансформації, розвиток інформаційних технологій і соціальних мереж зумовлюють зміни в правовому середовищі та створюють нові виклики для адвокатури, які пов'язані з пошуком нових організаційних та інституційних моделей, вимагають удосконалення правового механізму, що забезпечує ефективність адвокатської діяльності та вимагають оновленого підходу до, здавалося б, непорушних цінностей цієї професії, включаючи принцип незалежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження організаційно-правових аспектів створення та діяльності органів адвокатського самоврядування передбачає аналіз механізмів їх функціонування та способів захисту адвокатської професійної автономії від зовнішніх впливів та тисків, а також з'ясування їхньої ролі у гарантуванні незалежності адвокатів. Аналіз передумов утворення органів адвокатського самоврядування розглянуто у працях зарубіжних учених Е. Стіла, К. Гудвіна, Р. Німмера, Л. Фрідмана, Т. Шнейера та ін. Моделі органів адвокатського самоврядування висвітлено у працях Н. Бочуляк, Т. Вільчик, К. Волк, Г. Медвідчук, І. Переверзи, О. Щербанюк та ін. Заслужують на увагу питання передумов утворення органів адвокатського самоврядування з урахуванням зарубіжного досвіду та аналіз порівняльно-правових аспектів моделей органів адвокатського самоврядування.

Метою статті є дослідження організаційно-правових умов формування органів адвокатського самоврядування та порівняльно-правової характеристики їх моделей.

Виклад основного матеріалу. За останні десятиріччя в Україні сформовано ефективну систему органів адвокатського самоврядування, які можуть ділитися власним досвідом розбудови самоврядності у контексті принципу незалежності з іншими правничими професіями [1, с. 18].

Самоврядування у сфері адвокатської діяльності означає, що його суб'єкти здійснюють таку діяльність, яка, на думку Г. В. Медвідчук, «полягає у спільному веденні професійної діяльності

адвокатів, обстоюванні та захисті спільних інтересів, управлінні справами в межах відповідних органів» [2, с. 124].

Сучасні професійні організації адвокатів мають широкі повноваження і часто беруть активну участь у регулюванні адвокатської діяльності та реалізації державної політики у сфері захисту прав і законних інтересів адвокатів. Однак недостатньо виконати важливу умову для правильного організаційного оформлення інституту адвокатури, не менш важливим є питання реального забезпечення незалежності органу самоврядування від органів державної влади [3, с. 60].

Виключно правники можуть розуміти зміст юридичної практики і тільки вони можуть ефективно регулювати доступ до професії та умови її функціонування. Відсутність державного регулювання покладає на організовану адвокатуру обов'язок саморегулювання [4, с. 921].

Умовно практику саморегулювання адвокатської діяльності Е. Х. Стіл та Р. Т. Німмер ділять на два етапи: 1) регулювання доступу до професії та 2) створення й функціонування саморегулюючих органів. Як зазначають науковці, перший етап – регулювання доступу до професії – передбачає визначення рівня базових компетентностей та моральних якостей адвоката. Другий етап – створення й функціонування саморегулюючих органів – стосується поведінки та професійної компетентності прийнятих у професію адвокатів. Основне завдання регулюючих органів передбачає встановлення та забезпечення дотримання норм професійної поведінки, а це сфера дисципліни адвокатів [4, с. 922]. Крім того, Е. Х. Стіл та Р. Т. Німмер саморегулювання в адвокатурі оцінюють з точки зору трьох функцій: (1) виявлення та усунення від професії всіх девіантних членів (функція очищення), (2) нормативне стримування та максимальна відповідність нормам адвокатської професії (функція стримування), і (3) реакція на будь-які відхилення від встановлених правил (функція підтримки суспільного іміджу) [4, с. 999].

Для реалізації зазначених функцій вибудовується система органів адвокатського самоврядування, що формують концептуальну основу моделі саморегулювання, розробляють інтегрований набір рішень в системі адвокатури, які мають сприяти розвитку цієї професії, підтримувати

гарантії незалежності та бути ефективними. Адже для правової системи важливо щоб адвокати були вільними від державного втручання, виконуючи свої професійні обов'язки перед своїми клієнтами [5, с. 411].

На думку Т. Шнейера, коли адвокатів залучають до єдиної повноцінної асоціації, що є невід'ємною складовою системи правосуддя, вони отримують розширене уявлення про своє місце у соціальній та економічній структурі суспільства, а подібна організація може перетворити групу цивільних осіб на «дисципліновану силу». У 1920 році суддя К. Гудвін (США) вказав на психологічний ефект від того, що юрист стає членом конституційного органу, через який існує можливість впливу на розум та дії молодих адвокатів, які стають членами організації, якою вони можуть пишатися, і, як наслідок, стають завзятими, пильними, поважачими себе молодими людьми, надихаються бажанням бути гідними її членами. Адвокат навряд чи належно зможе виконувати свої функції поки він залишається ізольованим від організації [6, с. 38]. Ще одним прихильником цієї позиції в США був Дж. Г. Коен, який стверджував, що люди стають справжніми професіоналами, лише підпорядкувавши свої схильності, апетити й амбіції як особистості, організації, яка має сприяти виконанню їхньої соціальної функції. Оскільки асоціація адвокатів відіграла важливу роль для юриста, звідси висновок, що неасоційований адвокат ніколи не міг бути повністю соціалізованим. Члени організації неминуче братимуть участь в управлінні об'єднаною адвокатурою [6, с. 39]. Історик права Л. Фрідман проводив паралель між «дружніми» та «недружніми» законами про регулювання професії. «Дружне» регулювання, на його думку, вирізняється тим фактом, що воно відбувається за пропозицією та часто на умовах, запропонованих групою всередині самої професії [6, с. 43]. На думку Т. Шнейера, недоліком такої організації може бути те, що об'єднана адвокатура може перетворитися в «траст» і потрапити під вплив юристів з великих корпорацій, які, як правило, отримують керівні посади в таких організаціях та придушуватимуть «дрібних лібералів», погрожуючи дисциплінарними санкціями [6, с. 44]. Т. Шнейер не заперечуючи громадську відповідальність адвокатської професії, підкреслював, що самоврядна адвокатура матиме повноваження обмежувати кількість нових членів. Організована адвокатура має заохочувати повагу до честі й гідності адвокатів, захищати своїх членів, запобігати несанкціонованій адвокатській діяльності. Якщо адвокатура стане інтегрованою, усі ці проблеми буде вирішено [6, с. 45].

Ключовою інституційною особливістю адвокатури є автономія від державного контролю. Розглядаючи уніфіковану адвокатуру не як «адмі-

ністративний орган», а як «автономну та вільну організацію», яка не знає ані опіки, ані контролю від будь-якої влади, Т. Шнейер підкреслив, що адвокатура повинна бути вільною у виборі своєї діяльності, членських внесків і процедур ухвалення рішень [6, с. 47]. Першочерговою умовою створення єдиної адвокатури було об'єднання всіх адвокатів в межах однієї дисциплінарної системи [6, с. 78].

Отже, об'єднана адвокатура може мати значний вплив на професійний розвиток, гідність та незалежність адвокатів. Такі підходи визначають важливі аспекти створення та функціонування адвокатських об'єднань, що слід розглянути в контексті різних моделей адвокатського самоврядування.

І. М. Переверза досліджуючи моделі адвокатського самоврядування в країнах світу, класифікує їх за кількісним критерієм професійних адвокатських організацій в державі та виокремлює дві моделі: модель єдиної організації адвокатського самоврядування та модель декількох професійних адвокатських об'єднань [7, с. 137]. Модель єдиної організації адвокатського самоврядування характеризується, насамперед, існуванням однієї організації в системі адвокатури, що має виключне право регулювати діяльність усіх адвокатів, як з обов'язковим членством, так і без нього. Модель єдиної професійної асоціації адвокатів є дуже поширеною, її характерною ознакою є абсолютна незалежність від держави. У більшості випадків ця модель має розгалужену регіональну структуру (приміром, Австрія, Швейцарія, Японія, Франція, Ізраїль, Фінляндія, Україна та ін.). Модель декількох професійних адвокатських об'єднань передбачає існування двох чи навіть більше саморегульованих і повністю відокремлених від держави професійних об'єднань адвокатів, що обмовлено функціонуванням багаторівневої моделі адвокатури (Польща, Австралія), поділом держави на історично сформовані провінції (Велика Британія), функціями адвокатського самоврядування (Німеччина) та чисельністю добровільних професійних організацій (США) [7, с. 152-153].

Отже, модель єдиної організації адвокатського самоврядування характеризується наявністю однієї організації, що регулює доступ до адвокатської професії та професійну діяльність всіх адвокатів в державі. Ця модель характеризується високим рівнем незалежності від влади. Модель декількох професійних адвокатських об'єднань передбачає існування двох чи більше повністю відокремлених від держави професійних об'єднань адвокатів, що обумовлено їх функціями, структурою та територією розташування.

Досліджуючи моделі адвокатського самоврядування Т. Б. Вільчик та Н. І. Бочуляк виокремлюють різні організаційні моделі, найпоширенішою

серед яких вважають класичну модель, що заснована на принципах корпоративного управління. Відповідно до цієї моделі, частина повноважень членів адвокатського об'єднання делегується керівному органу. Обов'язковими умовами здійснення адвокатської діяльності є членство в адвокатському об'єднанні та сплата членських внесків (Нідерланди, Італія, Іспанія, Франція, Греція та ін.). Інша модель – регіональні об'єднання адвокатів створюються за територіальним принципом, що об'єднують усіх адвокатів, зареєстрованих на території певної федеральної землі (Австрія). Третя модель передбачає автономію адвокатів через спілки або асоціації (Швеція та Швейцарія). Остання модель передбачає управління через судову владу у співпраці з адвокатурою, що характерно для Великої Британії. Спільною ознакою для всіх розглянутих моделей, є обов'язкове членство, яке визначається як умова здійснення адвокатської діяльності [8, с. 39; 9, с. 8-9].

Таким чином, систему органів адвокатського самоврядування в зарубіжних країнах можна класифікувати за основними моделями, кожна з яких має свої порівняльно-правові особливості: класична модель – ґрунтується на принципах корпоративного управління, де адвокатська асоціація має суттєві повноваження. Її особливостями є обов'язкове членство в адвокатській асоціації та сплата членських внесків; регіональна модель – формуються за територіальним принципом, адвокатські об'єднання зареєстровані в певному краї чи регіоні. Особливістю цієї моделі є членство в регіональних об'єднаннях, а їх юрисдикція обмежена територією відповідного краю чи регіону; модель автономії – адвокати досягають автономії через об'єднання (асоціації), що дозволяє їм самостійно організовуватися та вирішувати професійні питання; модель співпраці з судовою владою передбачає партнерство з судовою системою для забезпечення самоврядування та спільного ухвалення рішень; модель єдиної адвокатської асоціації – інтеграція всіх адвокатів у єдину дисциплінарну систему, що передбачає обов'язкове членство для здійснення адвокатської діяльності та формування єдиної дисциплінарної політики. Ці моделі відображають різноманіття підходів до самоврядування в системі адвокатури різних країн світу, кожна з яких віддзеркалює унікальні правові традиції та суспільні потреби.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що організаційно-правові умови функціонування

органів адвокатського самоврядування регулюються законодавством кожної країни, що визначає вимоги до структури цих органів, права, обов'язки, повноваження та гарантії діяльності органів адвокатського самоврядування, встановлює процедури виборів, механізми представництва адвокатської спільноти, порядок фінансування їх діяльності, врегульовує питання фінансової відповідальності та механізми контролю за діяльністю органів адвокатського самоврядування.

Література

1. Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2020 р.) / [редкол.: Т. Б. Вільчик (голова) та ін.]. Харків : Право, 2020. 490 с.
2. Медвідчук Г. В. Органи адвокатського самоврядування як учасники адміністративно-правових відносин: підстави, форми та особливості участі: дис. ... д-ра філософії: 081; 08 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2020. 206 с.
3. Vilchuk T., Shcherbanyuk O., Wolk K. Models of the Bars institute organization in European Union and Central Asia: a comparative legal study. *Конституційно-правові академічні студії*. 2022. № 1. P. 59–68. URL: <http://journal-kpas.uzhnu.edu.ua/article/view/266953/262919> (дата звернення: 13.12.2023).
4. Steele E. H, Nimmer R. T. Lawyers, Clients, and Professional Regulation. *American Bar Foundation Research Journal*. 1976. Volume 1 (3). P. 917–1019. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.1976.tb00961.x> (дата звернення: 11.12.2023).
5. Roussy A. Lawyer Regulation in Canada: Towards Greater Uniformity. *The International Lawyer*. 2017. Volume 50 (3). P. 409–424. URL: <https://www.jstor.org/stable/26415681> (дата звернення: 13.12.2023).
6. Schneyer T. J. The Incoherence of the Unified Bar Concept: Generalizing from the Wisconsin Case. *American Bar Foundation Research Journal*. 1983. Volume 8 (1). P. 1–108. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.1983.tb00365.x> (дата звернення: 13.12.2023).
7. Переверза І. М. Загальнотеоретичні підходи до моделювання адвокатської діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Переверза Ірина Михайлівна. Одеса, 2016. 240 с.
8. Вільчик Т. Б. Системи органів адвокатського самоврядування в країнах Європейського Союзу: Італія, Німеччина, Франція. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 2. С. 38–45.
9. Бочуляк Н. І. Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Бочуляк Назар Ігорович ; Хмельниц. облрада, Хмельниц. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2020. 20 с.